

KALKANDELEN (TETOVO) ALACA-PAŞA CAMİİ

Yrd.Doç.Dr. Mehmet İBRAHİMGİL

Tarihçe

Alaca Camii veya Paşa Camii olarak da adlandırılan bu yapı, Makedonya'da ikinci büyük şehir olan Kalkandelen şehir merkezindedir. Türkçe ismi Kalkandelen, yeni ismi Tetovo olan bu şehir, Makedonya'nın kuzey-batısında yer almaktadır.

Caminin inşa tarihi ve banisi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. İnşa tarihi konusunda 1495¹ ve 1675² olmak üzere iki farklı görüş vardır. Cami inşa tarihinin bu şekilde tartışmalı olması H.1249/M.1833-34³ tarihinde dönemin mahalli idarecilerinden Abdurrahman Paşa'nın eski yapının yerine (minare yapısı hariç) yeni bir cami yaptırmasından kaynaklanmaktadır.

a) Kitabenin yazılışı

داور کرار خصلت نامداش ابن عوف
أمر بالمعروفه مقدم متکراتک مانعی
میر میرانک کباری عبد الرحمن باشا کیم
اولش احسانيله اصحاب کرامک تابعی
خاندان سر بلند و حامنی قالقاندلن
فضل وجعفر خاتمک جود و سخاده رابعی
خیر المشرب کریم المنقبت ذات کزین
عصرینک ازهر جهت اودر امیر قانعی
نشأتندن سمت خیراته سلوک ایتمکده در
لطفی یومیه مشبع هزاراف جامعی

همتی آثار خیر انشاسنه معروفدر
قلب پاکي هب مثنویات خیريله طامعی
اشته از جمله بو و آلا معبدی تجدد ايله
تا تملدن اولدی بو سیده بنانک قالعی
بر نوین بنیانه صورت ویردیکم الحق بودر
بسطر و حانیت ايله هشت بهشتک تاسعی
بونده اوقوندقچه قرآن کریم اخلاصه
عرش اعلا دن کرو و بیان اولورلر سامعی
صامت نقش و نگاريله مزین جمله
منبر و محرابه فسو ویرمش رخام لامعی
دور خوان محفل زیاسنی شآدان ایتمه
روح پاک حضرت قرای اکمل نافعی

1. Nadi Bilmeoğlu, *Kalkandelen*, Kalkandelenliler Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 1975, s.46; Mehmet Müjzezinoviç, "Natpis na Šarenaj-pašinoj Camiji u Tetovo", *Islamsko Misao*, God. III, Br.30, Sarajevo, 1981, s.44.
2. Ivan Zdravkoviç, *Izbor Gradze za Prončavanje Spomenica Islamske Arhitektura u Jngoslaviji*, Beograd, 1964, s.94.
3. Kitabe 2.20x0.80 cm. ebadındadır. Portal üzerinde Tâlik yazı çeşidi ile yazılmış kitabede ebce hesabı ile tarih düşürülmüştür. Mehmed (Muhammed) Muradi tarafından yazılan kitabede tarih düşürülen metin şudur: "Abdurrahman Paşa Rengin yaptı bunu cami". Bu metin ebce hesabıyla incelendiğinde H.1254 olarak çıkmaktadır. Ancak bir önceki mısırada "Gittikçe beş" denmesinden ötürü 1254'ten 5 çıkarılması gerektiği anlaşılmakta ve böylece 1249 rakamı elde edilmektedir. Hicri 1249 tarihi de Milâdi 1833/34 tarihlerine rastlamaktadır.

روزه ده سرایت قنادیل شموعك ضوئيدر
روزنندن پارلايان بر جسته نور ساطعی

قلسه لله آنده دور كهت اولور بر زائری
اوزه رندن نیجه بیک دورلو بلانك دافعی

شمعی بولدی شان بونکله بلدۀ قالفاندلن
خلقنك کلسون صلادر ساجدی و راکعی

مؤمنینه هر نماز آردنجه واجبدر دعا
صیت آمینی کذار ایتسون سمای سابعی

روز و شب ایچنده قلدقچه مصلیار نماز
هر مؤذنله امام اولدقچه صوتك رافعی

صاحب الخیرین ایده اقبال ایله عمرین فزون
جمله اولاديله اخوانيله کونك صانعی

ذات پاکن دولت دارینه مظهر ایده حق
تا بمحشر کورمسون دنیاده امر فاجعی

بنده بویله نادره نور سم زیبا سن کوروب
قلدی املا کین اعجازم بیان واقعی

قصد اجر ایله ستایشکوی لوح آویز اولوب
طبع صافم ایلدی پاشیده در نابعی

سیفیا کیدکچه بش وقته دیسون تاریخی ناس
«عبد الرحمن پاشا رنگین یاپدی بونو جامعی»

اثر حامه درویش محمد مرادی
ما شاء الله

b) Kitabenin Okunuşu

Daveri kirârı hasleti nâmdaş İbn-i Auf
Emri' bil'-ma'rûfa mukaddem münkerâtın mâni'-i

Mir-i mîrın kibarı Abdurrahman Paşa kim
Olmuş ihsân ile ashâbı kirâmın tâbi'-i

Hanedanı serbülend ve hamî'i Kalkandelen
Fazlu Ca'feri hâtemin cû'd ve sehâda râbi'i

Hayru'l-meşreb kerimu'l-menkibet zâtı güzîn
Asrının ezher ciheti odur emiri kâni'i

Neşetinden semti hayrata sülûk etmektedir
Lutfu yevmiye müşebi' hezârân camî'i

Himmeti âsârı hayrı inşasına ma'rufdur
Kalb-ı pâki hep mesubatı hayrile tâmi'i

İşte ez cümle bu âlâ ma'bedi tecdid ile
Tâ temelden oldu pos-sîde binânın kâla'i

Bir nevîn bünyâna suret verdiğim el-hak budur
Besatır ve hâniyet ile heşt-beheştin tasi'i

Bunda okundukça Kur'ân-ı Kerim ihlâsla
'Arşu 'alâdan ger ve beyân olurlar sâmi'i

San'âtı nakş ve nigâr ile müzeyyen cümle
Minber ve mihraba fusu vermiş ruhâm lâmi'i

Devru hân mahfeli ziyasını şâdan etmede
Ruhi pâk hazreti kurâyı ekmele nâfi'i

Rûzede sirayet kanadili şumu'un Zav'idir
Rûzeninden parlayan bir ceste nûr sâti'i

Kılsa lillah anda du-rekat olur bir zâiri
Üzerinden nice bin türlü belanın zâfi'i

Şimdi buldu şân bununla belde-i Kalkandelen
Halkının gelsin salâdır sacidi ve râki'i

Mü'minine her namaz ârdınca vaciptir du'â
Situ âmini güzâr etsin semayı sabi'i

Rûzu-şeb içinde kıldıkça musallılar namaz
Her mü'ezzinle imam oldukça savtın rafi'i

Sahibu'l-hayreyn ide ikbâl ile ömrün fuzûn
Cümle evladiyle ihvânıyla kevnın sâni'i

Zâtı pâkın devleti dareyne mazhar ide hak
Ta bi- mâhşeri görmesün dünyâda emr faci'i

Bende böyle nâdire nûrî-sîm zıyasın görüp
Kıldı imlâ gelen 'icazım beyân vaki'i

Kasdı ecr ile sitayeş-kûy leuhi âvîz olup
Tab'i sâfım eyledi pâşidedir Nabi'i

Seyfiyen gittikçe beş vakte desun tarihi nâs
"Abdurrahman Paşa rengin yaptı bunu cami"

Eser hâme-i Derviş Mehmed Muradi
Maşallah*

* Kitabı merhum Hocam Kemal Ef. Aruçi tarafından okunmuştur.

c) Kitabenin Genel Olarak Türkçe Açıklaması

(Abdurrahman) İbn-i A'raf ile adaş olan hayır se-
ver bir idareci
Hayır İşleri emreden kötülüklerden meneden
biri.

Miri Mirânın en büyüklerinden Abdurrahman
Paşa
Yaptığı hayır işlerle Ashab-ı Kirâmın yolundan
gidendir.

Samimiyetli ve cömertliği ile Kalkandelen'in ko-
ruyucusu
Hayır işler yapmakla Fadıl, Cafer ve Ha-
tem'den sonra dördüncüsü.

Seçilmiş bir şahsiyete ve karaktere sahip soylu
aileden biri
O her yönüyle devrinin gerçek bir yöneticisi.

Başlangıçtan beri o hep hayır işlerle uğraşan
biri
Onun bu güzel davranışı, hergün burada bin-
lerce insanın toplanmasını sağladı.

Onun büyüklüğü, hayra yönelik eserlerin inşa-
sıyla bilinmektedir
Temiz kalbi, bol sevaplı hayır işlerle doludur.

İşte kısaca o, bu yüce mabedi yenilemesi
Temelden ele alarak yeniden inşa etmiştir.

Gerçek o ki, bu binaya yeni bir şekil ve renk
verdi
Çünkü yapılan bu yenilikle, (Cami) cennetin
dokuzuncusu oldu.

Burada ihlasla Kur'an okundukça
Arşu âlâ'daki seçkin melekler işitecektir.

Her tarafı nakış işleri ve resimlerle süslü
Minber ve mihrabı ise güzel mermerler ile par-
lamaktadır.

Mahfilin güzelliği gelenlere neşe katmakta
Buradan Kur'an-ı dinleyenler "Nafi" gibi temiz
kalpli olurlar.

Oruçlu günlerde (Ramazanda) Onun kandilleri-
ne bir bak!
Işığın her tarafa bir nur gibi nasıl yayıldığını
göreceksin.

Burayı ziyaret eden Allah rızası için iki rekât
namaz kılsa
Üzerinden nice bin türlü belayı defeder.

Şimdi bu yapıyla Kalkandelen beldesi de ün
yaptı
Halkı gelsin, namazlarını secde ve rukû' yapa-
rak kılsın.

Mü'minlere her namazdan sonra dua yapmak
vaciptir
Onların "Âmin" sözleri yedi kat göklere kadar
gitsin.

Namaz kılanlar, gündüz-gece namaz kıldıkça
Her imam ve müezzin seslerini yükseltikçe.

Hayır sahibi bu zâtın mutlu bir şekilde ömrünü
uzatsın
Bütün aile efradı ve kardeşlerinin de.

Allah onun tertemiz şahsiyetini her iki cihanda
mesut etsin
Mahşere kadar dünyada hiç kötü bir şey gör-
mesin.

Bende, onun üzerine giydiği simli (gümüş) işle-
meli parlayan elbisesini gördüğümde
Acizane bir şekilde buradaki gerçekleri yazma-
ya başladım.

Bir sevap kazanma umuduyla ona bu kitabede
bir medhiye yazdım
Ona bu güzel sözleri yazmak, tabî halime uy-
gun bir davranıştır.

O seyyî, insanlar beş vakit namaza gittikçe bu
tarihe bir baksınlar:
"Abdurrahman Paşa rengin (çok renkli) yaptı
bu camii"

Kitabeyi yazan Derviş Mehmet Muradi

İnşa tarihini 1495 olarak gösterenler, cami
avlusunda H.930/1524 tarihli Hurşide Hatun'a
ait türbe yapısı ile bağlantı kurarak bu tarihi ver-
mişlerdir.⁴ Bu görüşü savunanlar, türbede medfun
Hurşide Hatun'un türbe kitabesinde ölüm tarihi
olarak ifade edilen H.930/M.1524 tarihinden
otuz yıl önce cami inşa ettirmiş olabileceği ihtimali
üzerinde durmaktadırlar.

İnşa tarihini 1675 olarak gösterenlerin ise,
halk arasındaki bir efsaneden hareketle bu tarihi
verdikleri anlaşılmaktadır. Efsaneye göre, şehrin
zengin ve tanınmış ailelerinden olan Hüsnîye ve
Mansure adlarında iki bekâr kızkardeş, 40-50 yaş-
larında iken babalarından kalan mirasla bu camiye
inşa ettirmişlerdir.

Gerek cami avlusunda iki hatuna ait bir türbe-
nin bulunması, gerekse cami yakınındaki Çifte Ha-
mamı'nda bu kızkardeşler tarafından inşa edilmiş
olması⁵, netice itibarıyla bu hatun veya hatunların
cami inşaatı veya tamiri ile yakından alakalı olduk-
ları ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim, her iki
farklı görüşte de caminin banisi olarak kadınlar
gösterilmiştir.

Cami avlusunda türbenin yanında çeşme ya-
pısı da bulunmaktadır. Her iki yapı kesme taştan
yapılmıştır.

4. Mûezinoviç, a.g.m., sa 46; Kitabenin üst kısmı kırılmış
olduğundan üst kısmındaki mısralar okunamamaktadır.
Ancak, son mısralarında Hurşide Hatunun ölüm tarihi
olarak H. 930/1524 tarihi verilmiştir.

5. Curce Boşkoviç, Osnovi Sredne Vekovne Arhitek-
tura, Beograd, 1947, s.58.

Mimari Özellikleri:

Alaca Camii, iç ölçüleri itibarıyla 10.12 x 10.05 m. ebadında kare plânlı bir yapıdır (Çiz.1). İçten ahşap kubbeli olan yapı dıştan ahşap kırma çatı ile örtülmüştür. Camii, kuzey cephesinde altta dört, üstte beş; güney cephesinde altı üstlü dörder; doğu cephesinde altta dört üstte altı; batı cephesinde altta üç üstte beş olmak üzere toplam otuzbeş pencereden ışığını almasına rağmen, harim kısmı loş bir görünüme haizdir. Caminin 4.8 m. genişliğinde iki katlı bir son cemaat yeri vardır (Çiz.2). Kadınlar mahfili olarak değerlendirilen bu bölümde, harime doğru, yarım daire şeklinde korkuluklarla çevrili üç balkon açılmaktadır (Çiz.3). İkinci kat mahfil kısmına ait son cemaat yerinden ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Caminin minber ve mihrabı mermerdendir. Her iki yapı ögesinde XIX. yüzyıl işçiliği vardır ve geometrik süslemeler hakimdir (Çiz.4-5).

İlk cami yapısından tek ayakta kalabilen minare ise batı tarafındaki cami duvarının tam ortasında bulunmaktadır (Çiz.6). Halbuki cami mimarisindeki geleneğe göre, minarenin son cemaat yerine yakın bir yerde inşa edilmesi gerekir. Bu da minarenin eski bir yapıya ait olduğunu ve yeniden inşa edilen caminin genişletilerek yapıldığını göstermektedir. Cami kitabesinde yazılanlar da bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Kesme taştan yapılmış olan minare poligonal bir gövdeye sahiptir.

Caminin iç ve dış duvar yüzeylerindeki süslemeler yapının en önemli karakteristigidir. Portal üzerindeki kitabeden, cami duvar süslemelerinin, yapının Abdurrahman Paşa tarafından yeniden inşa edildiği 1833-34 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶

Yapıdaki duvar süslemelerini yapan usta ve ustalar hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak duvar resimlerinde kullanılan teknik, renk ve üslup özellikleri bakımından İtalya'nın Floransa resim atölyelerindeki duvar resimleri ile benzerlik göstermesi⁷, bu cami duvar resimlerinin, ya bu sanatçılar, ya da bu anlayışta çalışan Amavutluk Berat ve Korça atölyelerinde çalışan sanatçılar tarafından yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.⁸ Bunun yanında, cami duvar resimlerinin 1895 tarihinde Kalkandelen'li Nikola Princip tarafından yapıldığını söyleyenler de vardır.⁹ Hatta bu sanatçının torunları, cami duvar süslemelerinde kullanılan kalıpların evlerinde bulunduğunu ileri sürmektedirler. Fakat, bu görüşle ilgili verilen 1895 tarihi, camideki 1833-34 tarihli onarım kitabesi ile çelişmektedir. Dolayısıyla, öne sürülen 1895 tarihi, ancak cami duvar resimlerinin onarımı ile ilgili olabilir. Cami duvar süslemelerinde şablon tekniğinin kullanılmadığı son olarak 1979 yılında yapılan restorasyon çalışmalarında anlaşılmıştır.

Camideki duvar resimlerinin geleneksel Türk duvar resim anlayışından uzak ve gayri İslâmi bir

karakter taşıması burada çalışan sanatçı veya sanatçıların gayri Müslim oldukları ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Caminin duvar süslemeleri İtalya (Roma)'da St. Peter ve St.Maria kliselerindeki duvar süslemeleriyle benzerlik göstermesi, burada çalışan sanatçıların İtalya menşeli olduğu görüşümü zı doğrular niteliktedir.

Süsleme:

Caminin bütün dış cepheleri, son cemaat yeri, kemer alınlıkları ve tavanı, kadınlar mahfilinde harim kısmının iç yüzeyleri, kadınlar mahfilinde harime bakan balkon kısımları, mihrap, kubbe ve kubbe eteği boş yer kalmamacasına fresco-saco tekniğinde¹⁰ yapılmış duvar süslemeleri ile doldurulmuştur.

1. Dış Süsleme:

Yapının dört cephesinde üstüste dörder sıra halinde dikdörtgen panolardan meydana gelen son derece renkli ve çarpıcı bir süsleme programı dolaşmaktadır (Res.1) Dış duvar yüzeylerinin kuzey cephesi hariç en altta bir metre yüksekliğinde subasman ve bunun üzerinde yer alan panoların merkezinde bir daire içerisinde onaltı kollu yıldız motifi bulunmaktadır. Panolar birbirinden sütun tasvirleriyle ayrılmaktadır. Panolar bir yeşil bir kırmızı münavebeli olarak caminin her üç cephesini dolaşmaktadır. Çatı altındaki son sıra panolarda ise onaltı kollu yıldız motifi yerine serbest fırça vuruşları ile "S" kıvrımları yapan süslemeler yer almaktadır.

Yapının kuzey cephesinde diğer üç cepheden daha farklı bir süsleme programı hakimdir (Res.2). Buradaki duvar süslemelerinde son derece girift ve çözümlenmesi hayli güç bir kompozisyon meydana getirecek şekilde rozetler, çiçek ve yaprak motifleri tasvir edilmiştir. Bu bitkisel ağırlıklı motifler bilhassa son cemaat yeri ikinci katının dış duvar yüzeylerinde bulunmaktadır.

Son cemaat yerinde portalin her iki yanında birer mihrabiye nişi bulunmaktadır. Gerek mihrabiyeler, gerekse pencereler üzerinde vazolar içerisinden çıkan çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Tavan kısmının ortasında "mühr-i Süleyman" veya altı kollu yıldız motifi vardır (Res.3).

6. Mehmed Müjezinoviç, a.g.m., s.44-46.

7. Radomir Petkoviç, "Sırpsko Slikarstvo Srednjega Veka", Brastvo, god. 25, Kn.40, Beograd, 1931, s.37.

8. Theofan Popa, "Considation Generales sur la Peinture post poyzatine en Albanie", Actes est lu premier Congres International des Etudes Balkaniques et suest-Europennes, Sofia, 1969, s.769.

9. Anonim, "Kalkandelen'de Alaca Cami", Birlik Gazetesi, Sayı 495, yıl 29, 18 Ekim 1962, Üsküp, s.4.

10. A.Nikolovski-K.Balabanov, vb., Spomenici na Kulturnata na Narodna Republika Macedonia, Skopje, 1961, s. 202.

2. İç Süsleme:

Portalden harim kısmına girildiğinde, bütün duvar yüzeylerinin boş yer kalmamacasına muhtelif süslemeler ile doldurulduğu dikkati çeker. Her dört duvarı farklı türdeki süslemeleri dikkate alarak üç bölümde inceleyebiliriz. Buna göre:

a) Zeminden 3.90 m. yükselen ve ikili saç ör-güsü motifi ile son bulan bu birinci bölümün pencere, kapı ve mihrab arasındaki yüzeyler barok karakterli akant yaprakları, çiçekler, kumaş kıvrımlarını andıran tasvirler kullanılmıştır (Res.4-5). Bu bölümde en önemli husus minber ile batı cephe arasında kible duvarı yüzeyinde Ka'be tasviri bulunmasıdır (Res.6).

b) Birinci bölümün üzerinde kubbe eteğine kadar yükselen 1.90 m.lik ikinci bölümde, alçı kafesli pencerelerin arasında kalan duvar yüzeylerinde, akant yaprakları içinde yüksek ayaklı bir vazoya oturtulmuş çiçek tasvirleri işlenmiştir (Res.7). Burada kartuşlar içerisinde bütün peygamberlerin isimleri yazılmıştır.

c) Harim duvarını dört yandan kuşatan tavan silmesinde 30 cm. lik bordür içerisinde manzara resimleri yer almaktadır. Ağaçlar arasında tek veya çok katlı binalar, dağlar, deniz ve kalyonlar, köprü, minareler ve şehir tasvirlerinin işlendiği peyzaj mahiyetindeki resimler, adeta yan yana getirilmiş yağlı boya tuvaler gibi durmaktadır (Res.8).

Kubbe yüzeyinde, kıvrımlı akant yaprakları ve muhtelif çiçek tasvirleri arasında toplam oniki daire yer alır. Her bir dairede münavebeli olarak bir şehir tasviri, bir natürmort yerleştirilmiştir (Res.9).

Alaca Camii duvar süslemelerinde malzeme olarak kireç, alçı, dövülmüş taş, yumurta akı, kan ve tabii bitkisel boyalar kullanılmıştır.¹¹ Duvar süslemelerinde kullanılan teknik ise kuru sıva üzerine yapılan fresko-seko tekniğidir.¹²

Renkler arasında yeşil rengin tonları, sarı, gri ve mor renkler yer almaktadır. Mavi renk bu dönemde elde edilmesi zor ve pahalı olduğundan¹³ bu yapının duvar süslemelerinde kullanılmamıştır.

Duvar resimlerinde manzara tasvirleri, bitkisel motifler ve natürmontlar olmak üzere üç ana konu işlenmiştir. Manzara resimlerinde Ka'be, İstanbul ve Venedik tasvir edilmektedir.

Bitkisel motifler arasında muhtelif çiçekler ve akant yaprakları vardır. Natürmortlarda ise vazoda içerisinden çıkan çiçek tasvirleri bulunmaktadır. Bu kadar yoğun süslemeleri ile Alaca Camii Türk-İslâm sanatında görülen tek örnektir.

Değerlendirme ve Sonuç

Görüldüğü üzere Kalkandelen Alaca Camii, mimarisinden çok duvar süslemeleriyle ün yapmıştır. Yapının iç ve dış duvar yüzeylerinde boş yer bırakmayacak şekilde duvar resimleriyle süslenmiş olması, Türk mimarisinde ender rastlanan örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Makedonya'da XVII ve XVIII. yüzyıla ait duvar resimlerinde gerek teknik ve kompozisyon, gerekse seçilen konular itibariyle geleneksel Türk-İslâm resim sanatı anlayışı hakimdir. Nitekim, Üsküp II. Sultan Murat Camii ve İsa Bey Camii duvar resimleri, İstanbul Topkapı Sarayı Harem Dairesi duvar resimleri ile büyük benzerlikler göstermektedir. Her iki yapının duvar resimlerinde teknik olarak kalem işi tekniği kullanıldığı, seçilen konularda ise genellikle bitkisel motifler ve İstanbul tasvirleri (Ayasofya Camii, Sultan Ahmet Camii, Süleymaniye Camii vb.) olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, duvar resimlerinde alışlagelmiş bir gelenek XIX. yüzyıl Alaca Camii duvar resimleriyle beraber, yerini tamamen Batı kaynaklı, menşei Floransa resim atölyelerine dayanan bir duvar resmi anlayışına terketmiştir.

Makedonya'da Türk-İslâm mimarisi duvar resimlerinde görülen bu yeni anlayış sadece Alaca Camii ile kalmamış, bu bölgede gerek sivil gerekse dini mimarimizde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Nitekim, Kalkandelen Harabâti Baba Tekkesi ve Cafer Efendi Konağı ile Debre'deki Zlatku Konağı'ndaki duvar resimleri, bu anlayıştaki örneklerin sadece bir kaçıdır.

Bu duvar resimlerinde seçilen konular arasında İstanbul ve Venedik manzara tasvirlerinin yanında, hayali manzaralara da yer verildiği bilinmektedir.¹⁴

Kalkandelen Alaca Camii manzara resimlerinde saray, köşk, gemi, kayık, köprü ve fıskiye gibi konuların seçilmesi, Anadolu'daki Soma Hızır Bey (1791), Yozgat Başçavuşoğlu (1800), Amasya Sultan II. Bayazıt Camii duvar resimlerinde de görülmektedir.¹⁵ Ancak Kalkandelen Alaca Camii manzara resimleri biraz daha detaylı incelendiğinde, Anadolu'da saydığımız bu örneklerden

11. A.Nikolovski vd., s.205.

12. Mehmet İbrahimi, "Makedonya'da Türk-İslâm Mimarisinde Görülen Duvar Süslemelerinden Örnekler (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1989, s.68.

13. Zravkoviç, a.g.e., s.95.

14. Günsel Renda, Wall Paintings in Turkish Houses, Fifth International Congress of Turkish Art, Budapeşte, 1978, (s.715)

15. Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1976, (s.85).

gerek teknik, gerekse üslup özellikleri bakımından belirgin farklılıklar gösterdiği kolayca anlaşılmaktadır. Anadolu manzara resmi örneklerinde minyatür sanatı geleneğinin tesirleri görülürken, Kalkandelen Alaca Camii ve benzeri örneklerde ise tamamen Batı'nın barok resim anlayışı hakimdir. Naturmort örneklerinde de bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Alaca Camii'nde vazolar içerisinde çiçekler yerleştirilmişken, Anadolu'daki naturmort örneklerinde ise vazolar içerisinde daha çok meyvaların yerleştirildiği görülmektedir.

Alaca Camii duvar resimlerinde, gerek kompozisyon, gerekse uygulanan üslup bakımından "Ka'be" tasviri hariç, geleneksel Türk İslâm motiflerinden uzak, Batının barok resim anlayışına sıkı sıkıya bağlılık vardır. Duvar resimlerinde görülen bu özelliklerden hareketle, bu yapıda çalışan sanalltçı grubunun Türk resim sanatı geleneğine yabancı oldukları kolayca anlaşılmaktadır.

Alaca Camii duvar resimlerinde, gerek kompozisyon ve üslup gerekse kullanılan teknik ve seçilen konular itibari ile benzerlik gösteren örnekler, bilhassa Amavutluk Tiran'da Ethem Bey Camii, Berat'ta Bekârlar Camii ile II. Beyazıt Camii'nde yer alan duvar resimleridir. Amavutluk'taki bu yapıların duvar resimlerinde kullanılan renklerinde de Alaca Camii duvar resimleriyle benzerlikler görülmektedir.

Sonuç olarak, Alaca Camii duvar resimlerinde görülen bu özelliklerin, daha çok Makedonya ve Amavutluk'taki mimari yapılarda kullanıldığı anlaşılar. Bundan hareketle, Alaca Camii'ndeki duvar resimlerinde çalışan sanatçı grubunun, Floransa resim anlayışının etkisinde olan Arnavutluk'taki Korça ve Berat resim okulu atölyelerine bağlı olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Osmanlı mimarisinde duvar resimleri, Batı etkisiyle, XVIII. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır. Bu duvar resimlerindeki figürler ve motifler Os-

manlı sanatında olduğu gibi kullanılmamış, bir Osmanlı kültür süzgecinden geçirilmiştir. Bu değişime uğrama veya yerel karakter İstanbul'dan Anadolu'ya gittikçe daha güçlenir. Alaca Camii duvar resimleri ise, muhtemelen İtalya'ya olan coğrafi yakınlığın etkisiyle, fazlaca bir değişime uğramadan kullanılmıştır. Yani bölgede, Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerine göre Batı kökeni daha açık bir biçimde belli olan bir resim anlayışından söz edilebilir. Nitekim Alaca Camii duvar resimleri ile başlayan bu gelenek, günümüz dini ve sivil mimarisinde de devam etmektedir.

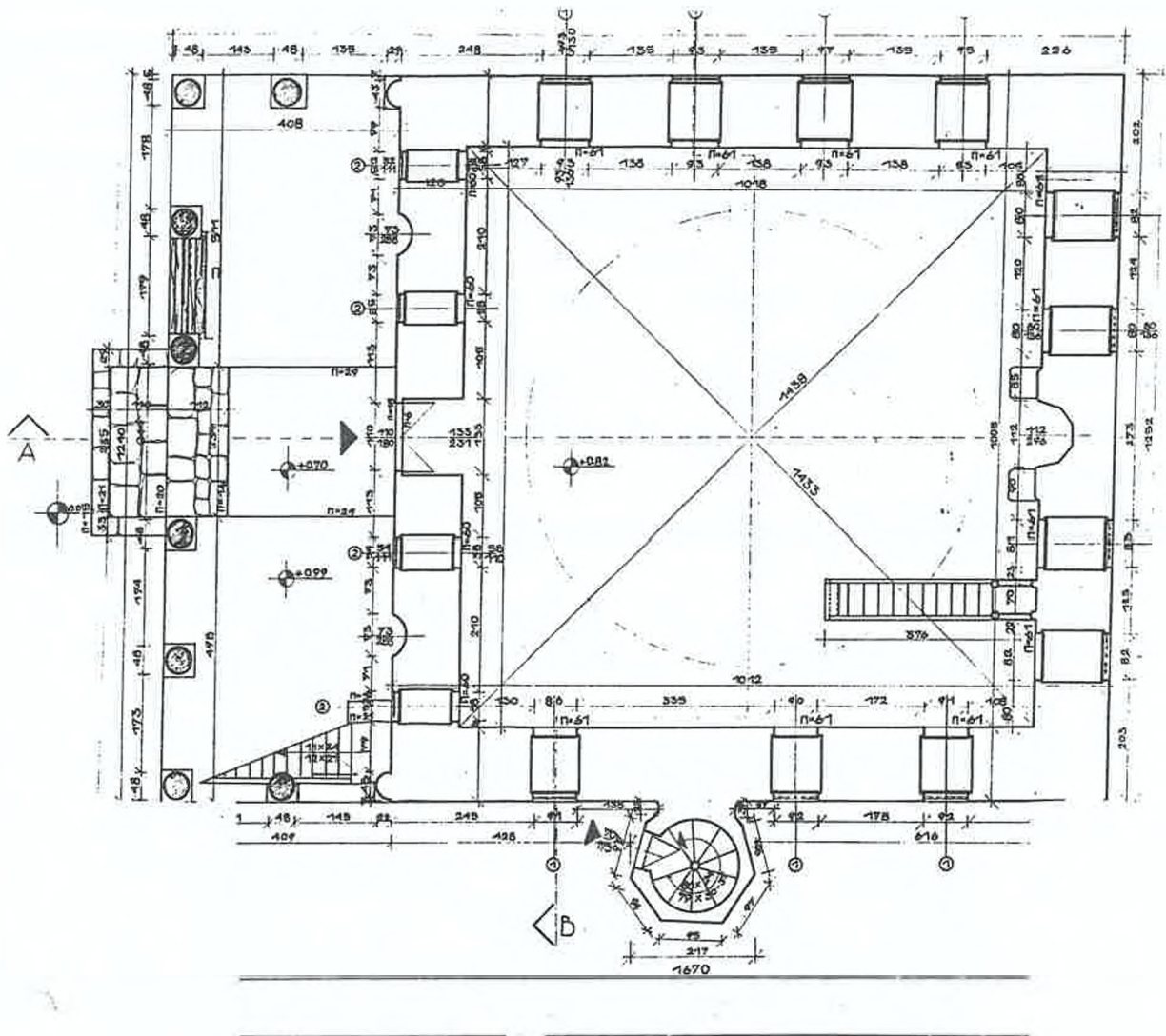
Türbe Yapısı

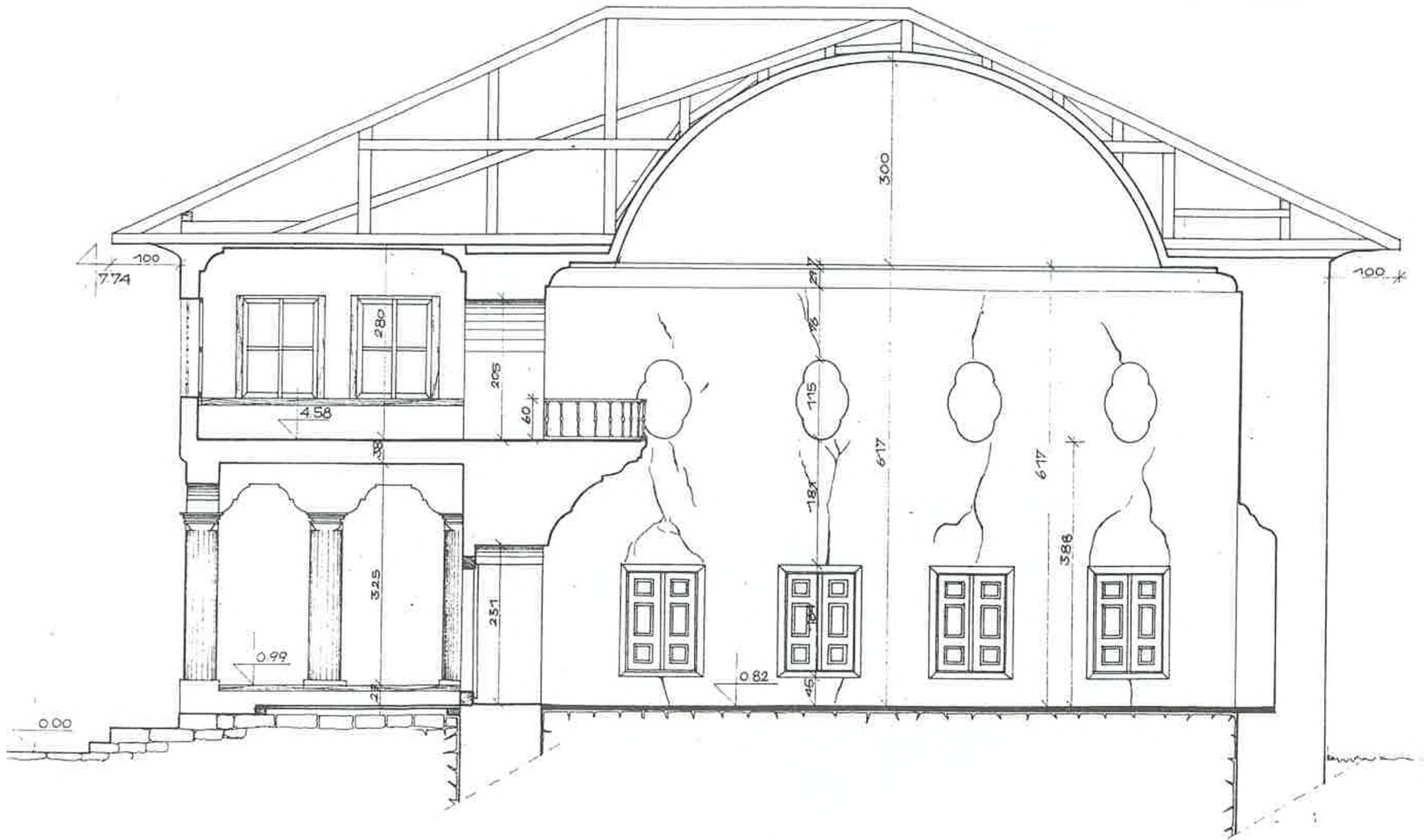
Cami avlusunda yer alan türbe yapısı sekizgen bir plâna sahip ve kubbe ile örtülüdür (Çiz.7). Kubbe örtüsü bugün yıkılmış durumdadır. Tamamen kesme taştan olan bu yapıda kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır (Res.10). Sekizgen olan bu türbenin dört duvar yüzeyi yuvarlak kemer pencerelerle dışarıya açık, diğer dört duvar yüzeyi ise kapalı tutulmuştur. Penceresi olan duvar yüzeyleri kapalı olanlara nazaran daha geniştir (Res.11). Türbenin inşa kitabesi yoktur. Ancak, Hurşide Hatun'a ait baş mezar taşında ölüm tarihi olarak H. 930/1524 tarihini göstermesi, gerek türbenin gerekse ilk cami yapısının inşa tarihlerini yaklaşık olarak bulmamıza yardımcı olmaktadır.

Çeşme Yapısı

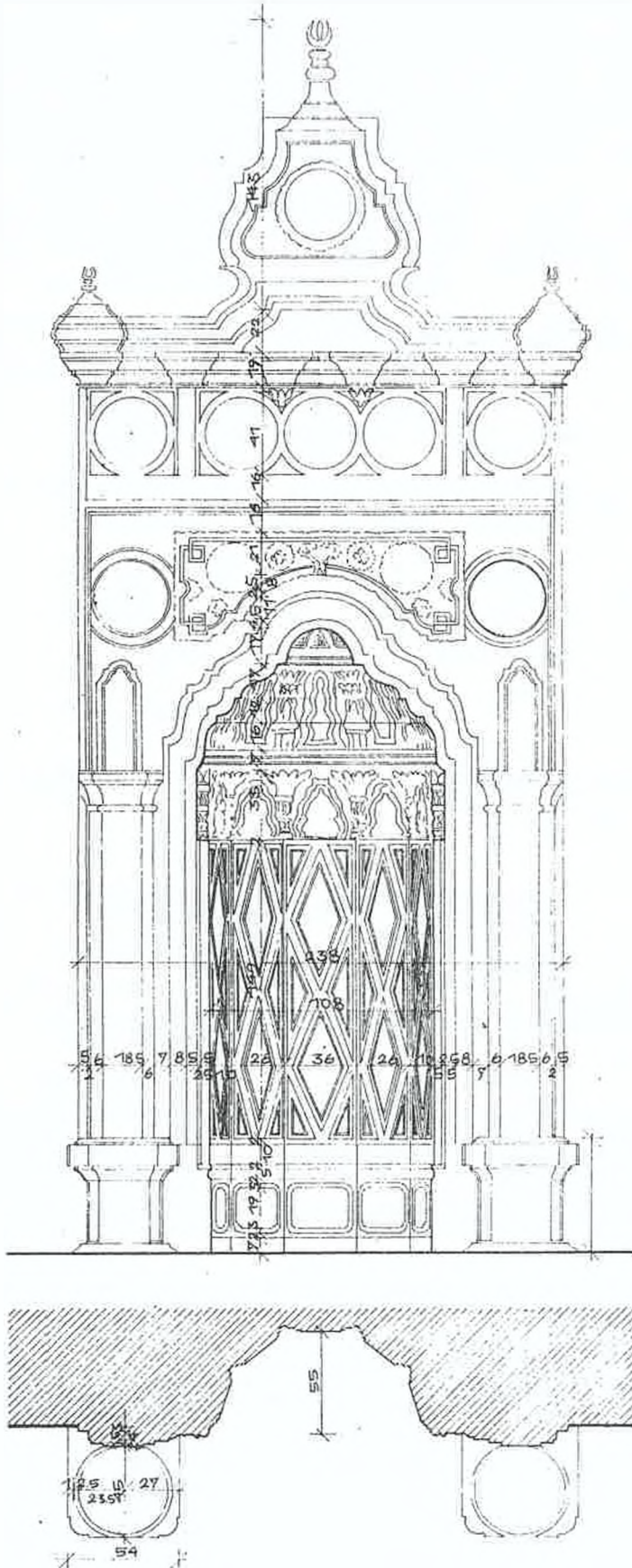
Türbenin hemen yanında yer alan çeşme yapısı 2.47 x 2.60 ebadında olup tamamen kesme taş tır (Çiz.8). İnşa kitabesi yoktur. Yalak kısmının her iki yanında sütunceler bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli nişin üzerinde aynalık kısmı yerleştirilmiştir.

Gerek türbe ve çeşme yapılarının, gerekse orijinal cami yapısından tek ayakta kalan minarenin kesme taş ile yapılmış olmaları, ilk yapısının da kesme taştan olabileceği ihtimalini bize hatırlatmaktadır. Ancak, bu görüşümüzü doğrulayacak bir vesikaya rastlanılmamıştır.

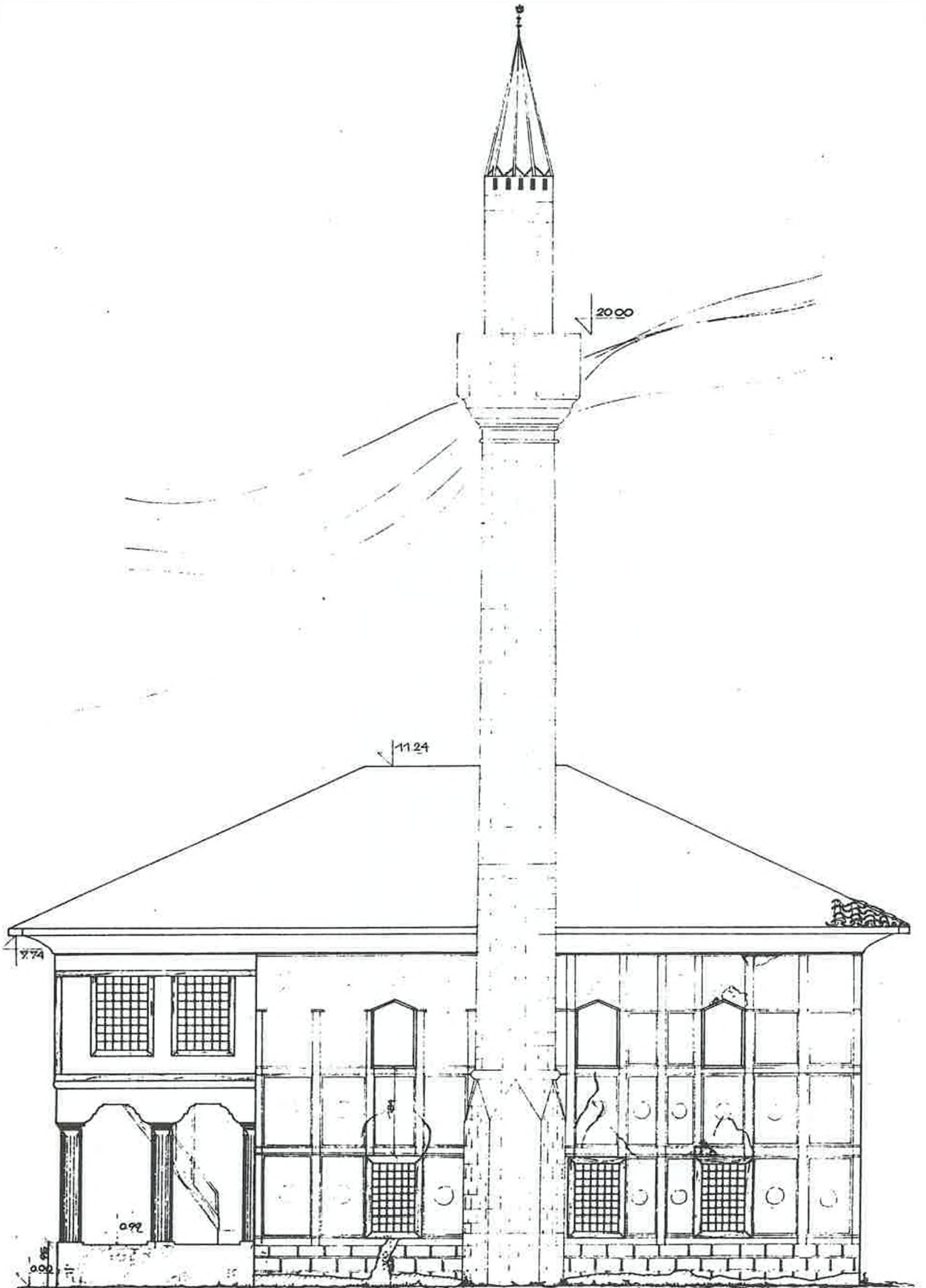

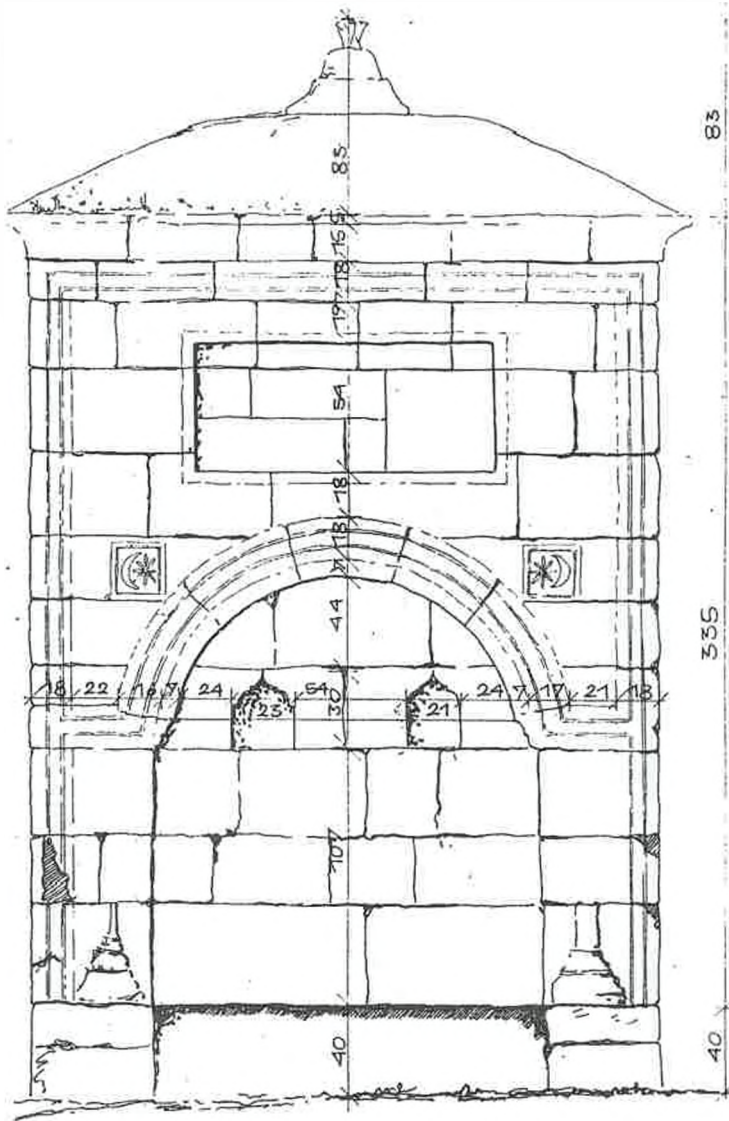
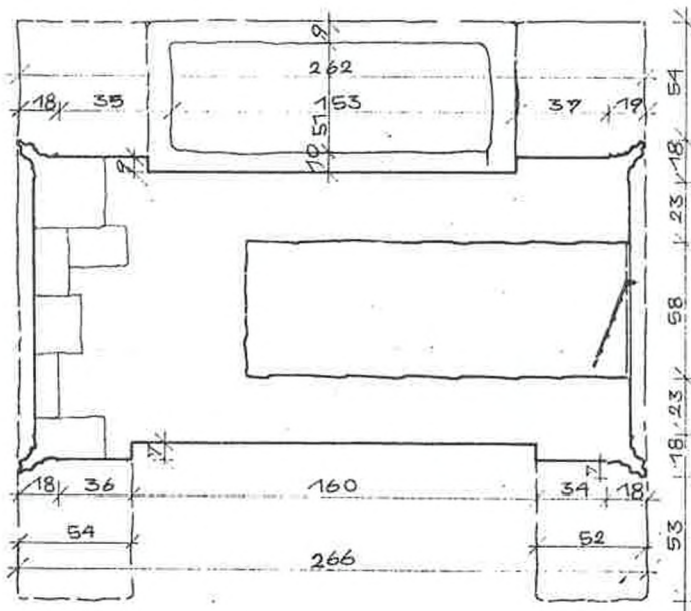
Cizim 2: Alaca Camii'nin doğu cephesini gösterir kesit.

Çizim 5: Alaca Camii minber detayı.

Çizim 6: Alaca Camii batı cephesi.

ЗАПАДЕН
ИЗГЛЕД

ОСНОВА

Çizim 8: Çeşmenin batı cephesi.